

ULTIMELE DISPOZIȚII TESTAMENTARE ALE ELINEI CANTACUZINO ȘI CONFIRMAREA LOR DOMNEASCĂ (NOIEMBRIE 1688)

Mariana LAZĂR¹

ELINA CANTACUZINO'S LAST TESTAMENTARY DISPOSALS AND THEIR RULER CONFIRMATION (NOVEMBER 1688)

ABSTRACT

This fall marks the 335th anniversary of Constantin Brâncoveanu's (1688-1714) accession to the throne of Wallachia. It is significant that one of the first charters issued by his princely chancellery comes to confirm the last testament of Brâncoveanu's maternal grandmother, Elina Cantacuzino, the writing of which he had himself witnessed in 1681. The succession of the great Cantacuzino estate had generated serious disputes within this noble family, disputes caused by Elina Cantacuzino's decision to change manner in which the estate was divided between her sons in 1667.

Due to the fact that her son, Șerban Cantacuzino, had become ruler of Wallachia, she considered that he should no longer own the estates jointly with his brothers. In order not to lose the inherited estates in case he was dethroned, his share of the estate was passed directly to his daughters, as a dowry. These decisions deeply displeased Șerban, who tried to get his mother to no longer consider them, but Elina Cantacuzino refused.

After her death in 1685, Șerban took his part of inheritance, after having put pressures on his brothers, Constantin and Mihai. Later, after Șerban's death in October 1688, these Cantacuzino brothers, who had helped Brâncoveanu obtain the reign, immediately received the princely recognition of their mother's last testament, which was favourable to them. Given that there was no longer the danger of confiscating the estates originally inherited by Șerban, these estates should have gone to his son, Gheorghe – which did not happen, as he was disinherited like his father. It should be noted that the estates that Șerban's daughters would have inherited are not mentioned neither the testament of Elina Cantacuzino, nor in the charter of Constantin Brâncoveanu.

Keywords: Elena Cantacuzino, last testament, Wallachia, 1688, succesion.

Unul dintre primele acte emise de cancelaria domnească a lui Constantin Brâncoveanu, la mai puțin de o lună după moartea predecesorului său Șerban Cantacuzino (1678-octombrie 1688) și urcarea lui pe tronul Țării Românești, a fost hrisovul acordat unchilor săi Cantacuzini, cu sprijinul cărora obținuse domnia².

În raport cu acest act, calitatea lui Constantin Brâncoveanu era una dublă – în primul rând, de cel care, prin statutul și autoritatea sa domnească, întărea un act privat, ultimul testament (diată) al „moașei” sale/bunicii materne, doamna Elina Can-

¹ Muzeograf, doctor în istorie, Muzeul Național Cotroceni, București;
e-mail: mlazar_mnc@yahoo.fr.

² Biblioteca Academiei Române (în continuare: BAR), *Documente Istorice*, CXXXIV/59.

tacuzino; în al doilea rând, în aceeași măsură de semnificativ, de cunoscător și martor al evenimentelor și deciziilor rememorate în hrisovul său, ca nepot al Cantacuzinilor³. Era o manifestare a opțiunii pe care Brâncoveanu o făcuse din anii precedenți în favoarea unchilor săi Constantin și Mihai Cantacuzino, în raport cu fratele lor, domnul Șerban Cantacuzino, în problematica moștenirii cantacuzine.

În societatea munteană a secolelor XVII și XVIII succesiunea era reglementată în general de un sistem de drept cutumiar, definit de o anumită variabilitate a conținutului de-a lungul timpului, în funcție de interesele și posibilitățile celor implicați de a impune norme și practici noi în transmiterea patrimoniului. Primul cod de legi tipărit în Țara Românească, „Îndreptarea Legii” (1652), conținea și reglementări privind dreptul succesoral („Pentru tocmeala sau cartea ce să face ca să fie după moarte”)⁴, receptate din legislația bizantină și post-bizantină, însă multe din prevederile dreptului consuetudinar vor continua să se manifeste în practica succesorală din aceste secole. Relația dintre norme, fie cele ale dreptului scris, fie cutumiare, și practicile efective în problematica succesorală a fost una dinamică, influențată de diferitele contexte care au însoțit elaborarea testamentelor, de ambiguitățile unor prevederi, precum și de raporturile de putere dintre persoanele implicate, care au determinat uneori transgresarea normelor în funcție de diferite interese. Autoritățile, cu precădere cele ecleziastice, susțineau datoria pentru orice bun creștin de a-și întocmi testamentul înainte de a trece „în lumea de dincolo”, în sensul reglementării cât mai juste a aspectelor succesorale, în special a celor referitoare la distribuirea averii, pentru a nu determina conflicte ulterioare între moștenitori.

În ceea ce privește succesiunea domeniului funciar cantacuzin, aceasta generase în ultimii cinci ani (anteriori emiterii hrisovului) dispute în interiorul familiei Cantacuzino, afectând, într-un anumit fel, unitatea acestui neam puternic, care se definise în societatea valahă a celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea tocmai prin această solidaritate.

Hrisovul lui Brâncoveanu rememora de fapt etapele principale ale succesiunii averii familiei Cantacuzino între primele două generații, proces început în 1667, selectând aspecte care veneau să argumenteze justetea deciziei finale a domnului – întărirea ultimei diate a bunicii sale, Elina Cantacuzino. Ideea principală, afirmată de mai multe ori în conținutul actului, viza dreptul Elinei Cantacuzino de a decide cum dorea în transmiterea averii sale imobile, deoarece era a ei de zestre, „de moșie și de strămoșie și de cumpărătoare, răscumpărându-le iar den venitul moșiilor dumnezei celor de baștină” – subliniind astfel ponderea mare a moșiilor ei de zestre în componența domeniului cantacuzin –, precum și că o stăpânise de la tragica moarte a soțului ei, postelnicul Constantin Cantacuzino (executat în 1663 din porunca lui Grigore Ghica),

³ Vezi Mariana Lazăr, *Domeniul feudal cantacuzin în opțiunile testamentare ale Elinei Cantacuzino*, în vol. „Studii și articole de istorie și istoria artei”, Muzeul Național Cotroceni, București, Editura Sigma, 2001, p. 39-49; Idem, *Moștenirea cantacuzină în componența domeniului lui Șerban Cantacuzino (catastiful din 1667)*, în vol. „Retrospecții medievale. In honorem Professoris emeriti Ioan Caproșu”, eds. Victor Spinei, Laurențiu Rădvan, Arcadie M. Bodale, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, p. 373-400.

⁴ *Îndreptarea Legii* reglementează capitolul *Moșteniri* în glavele 267, 272-286, p. 267-277.

potrivit înțelegerii dintre ei și testamentului acestuia⁵. Hrisovul domnesc menționa că prima împărțire a patrimoniului funciar al Cantacuzinilor se realizase în 1667, în timpul domniei lui Radu Leon, și s-ar fi datorat inițiativei fiilor mai mari, Drăghici și Șerban. Numai că, parcurgând actul întocmit în 1667 se constată că Elina Cantacuzino afirma că, „(...) ajungând acum la bătrânețe și la mare slăbiciune, cugetatam în inima mea încă mai nainte până nu mă petrec din lumea aceasta” să orânduiască averea imobilă a familiei – 67 moșii și părți de moșii – moștenitorilor pe linie masculină, adică celor șase fii ai săi⁶.

În procesul de împărțire a bunurilor funciare ale familiei, realizat „cu voia tuturor” și după cum stabilise anterior cu soțul său, Elina delimitase mai întâi moșiile și satele situate în arealul „scaunului caselor Mărginenescu” – Mărgineni de Sus și de Jos (câte jumătate de sat), Filipeștii (jumătate), moșiile învecinate Călinești, Cucleș și Bălțați (cu viile), din Prahova –, care erau moștenite de cei patru feciori mai mici (Constantin – care atunci era plecat la studii în Padova –, Mihai, Matei și Iordache), „pentru că ei au rămas mici și necățați dă noi, căci am căzut la vremi grêle și nenorocite, supt multe pateme și nevoi și grele prăzi”. În mod asemănător, reședința familiei din București, de lângă mănăstirea Arhimandritul, urma să fie stăpânită în coproprietate de Constantin și Iordache⁷. Este de presupus că ceilalți patru dețineau deja reședințele lor bucureștene.

Cei doi fii mai mari, Drăghici și Șerban, nu erau incluși în moștenirea acestor proprietăți, deoarece la începutul vieții lor familiale apucaseră „vremi bune și norocite” și beneficiaseră de ajutorul financiar și îndrumarea tatălui lor, postelnicul Cantacuzino. După delimitarea părții rezervate celor patru fii mai mici, restul satelor și moșiilor din domeniul cantacuzin au fost împărțite la toți șase. Fiecăruia i-au revenit unul sau două sate, pe care să le stăpânească singur, pe alte moșii au fost grupați câte doi frați, pe altele câte trei, însă cea mai mare parte din sate, moșii, vii, munți, urmau să fie stăpânite în indiviziune de toți cei șase fii ai Elinei Cantacuzino, copărtași și pe unul din locurile de casă din Târgoviște – pentru fiecare era întocmit un catastif cu moșiile pe care urma să le moștenească.

Delimitarea în 1667 a părții ce revenea fiecăruia dintre frații Cantacuzino din moștenirea părintească nu a presupus și o dobândire efectivă a posesiunii de către ei, împărțirea fiind realizată de mama lor Elina tocmai din perspectiva de a avea reglementată succesiunea averii, în cazul în care i se întâmpla să moară. Ea a rămas în stăpânirea averii până la moarte (1685/1686), după cum o demonstrează mărturiile ulterioare, distribuind, probabil, din veniturile domeniului și fiilor săi.

⁵ „(...) lasu pre soțul meu, pre Iliana nesevârșitu stăpână întru toate câte am câștigat (...) să le strângă și să le stăpânească ca o desăvârșită stăpână” (vezi Violeta Barbu, *Câteva diate munte-nești din a doua jumătate a secolului XVII-lea*, în „Revista de istorie socială”, I, 1996, p. 502-503); nu s-a păstrat testamentul original, întocmit în limba greacă, ci numai o copie a lui, cu textul tradus în limba română, probabil de către fiul său Constantin.

⁶ BAR, *Arhiva mare*, nr. 3.191, f. 1 și o copie la BAR, *Documente istorice*, CCI/ 25; vezi și *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, editate de N. Iorga, București, 1902, p. 84-95. În acel moment Elina se apropia de 56 de ani; moșiilor li se adăugau locuri de casă în București și în Târgoviște, precum și, fapt important, un număr semnificativ al populației dependente.

⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 86, 94.

Momentul următor marcat în hrisovul lui Brâncoveanu este acela al celei de-a doua domnii a lui Grigore Ghica, dușmanul Cantacuzinilor. Revenit în scaunul domnesc în 1672 și „fiind cu mare vrăjmășie asupra casii dumneaei”, Grigore Ghica i-a persecutat din nou pe Cantacuzini și pe rudele lor. I-a arestat pe unii dintre ei, Șerban reușind să scape (în Moldova, apoi în Imperiul Otoman), și i-a obligat să-i dea sume importante de bani („sute de pungi”)⁸, „prădându-i casa cu multă sumă de bani”. Era cea de-a doua mare presiune asupra domeniului funciar cantacuzin, cauzată de acest domn, care a afectat componența averii imobile a familiei. Elina Cantacuzino a fost nevoită atunci să vândă unele dintre satele deținute și să permită unora dintre rumâni să se răscumpere, „trebuindu-ne bani la nevoia noastră”⁹. De menționat că și soția lui Șerban, Maria, rămasă în țară, fusese nevoită să vândă unele moșii din domeniul personal al soțului ei, pentru achitarea sumelor impuse de Ghica¹⁰.

Peste câțiva ani, odată cu urcarea pe tronul țării a lui Șerban Cantacuzino în 1678, situația Cantacuzinilor avea să se îmbunătățească. În septembrie 1681, Elina Cantacuzino hotăra să plece în pelerinaj la Ierusalim, să se închine la Sfântul Mormânt, și temându-se să nu i se întâmple a muri pe drum și-a întocmit testamentul „tocmindu-și și așezându-și toate lucrurile casii”¹¹ în prezența celor patru fii mai mici, a mitropolitului Teodosie și a duhovnicului ei, Ștefan, printre martori fiind și nepotul Constantin Brâncoveanu. Pe lângă sfaturile privind menținerea unor bune raporturi între ei („să lăcuți toți împreună ca cum ați fi într-un suflet (...), să cinstească cel mic pre cel mai mare cum să cade (...) și cel mai mare să iubească pre cel mai mic”), Elina prevedea realizarea unei noi delimitări a satelor și moșiilor din domeniul cantacuzin pentru urmașii săi (nu face o repartizare efectivă a proprietăților, ca în 1667), determinată de modificările intervenite în componența lui, ca urmare a înstrăinării anterioare a unora dintre moșii pentru achitarea impunerilor și datoriilor, existând diferențe între părțile de moștenire ale fiilor.

Cealaltă considerație viza noul statut al fiului său Șerban Cantacuzino, care, pe motiv că devenise domn al țării, era exclus de la moștenirea în indiviziune cu frații săi a satelor și moșiilor din domeniul funciar al Cantacuzinilor. În acte ulterioare, redactate în timpul domniei lui C. Brâncoveanu, pentru această decizie era invocat un „obicei” al țării, potrivit căruia atunci când un domn era mazilit se întâmpla să i se confişte averea de către succesor, în special dacă îi era adversar. Devenea, astfel, posibil ca în cazul în care Șerban era înlocuit cu alt domn să-i fie confiscate moșiile, inclusiv cele de moștenire, pe care le stăpânea împreună cu frații săi, „deoarece mâna domnească are putere mare”¹². Elina invoca în susținerea acestei decizii modelul bunicii sale, Maria din Coiani, care le-ar fi desemnat ca succesoare ale ei pe singurele nepoa-

⁸ *Istoria Țării Rumânești (Letopiseșul Cantacuzinesc)*, p. 164-165.

⁹ BAR, *Documente istorice*, XLIV/157, XLV/1; Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), *Manuscrise*, nr. 357, f. 98; Idem, *Mănăstirea Cotroceni*, III/9, 10, 13; datele documentare nu ne oferă informații suficiente pentru a determina câte din moșiile cantacuzine au fost vândute, unele dintre ele fiind ulterior răscumpărate de Elina sau de fiii săi.

¹⁰ Mariana Lazăr, *Domeniul boieresc al lui Șerban Cantacuzino*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. XV, 1997, p. 203-213.

¹¹ BAR, *Documente istorice*, CCI/33; CCI/34; N. Iorga, *op. cit.*, p. 104-110. Elina împlinea 70 de ani în decembrie 1681.

¹² N. Iorga, *op. cit.*, p. 151, mărturie a patriarhului Dionisie al Constantinopolului.

te, Anca și Elina – în fapt, ele deveniseră beneficiare ale moșiilor moștenite de la bunica lor prin testamentul tatălui lor, fostul domn Radu Șerban (Viena, 1620).

Elina Cantacuzino a considerat totuși de „am ales den toate moșiile mele niște sate întregi, care sânt scrise la altă carte a mea, și le-am potrivit să fie tocmai cu ce i-ar fi venit partea lui despre toate satele, să aibă a le da cocoanelor lui și mie nepoate zestre” – deci care nu-i reveneau lui Șerban, ci fiicelor sale, gândind probabil că astfel nu exista pericolul de a fi confiscate¹³. Prin această opțiune testamentară era exclus de la moștenire și nepotul ei, fiul domnului, beizadeaua Gheorghe/Iordache Cantacuzino, atunci un copil, deși, potrivit normelor vremii, descendenții masculini erau principalii beneficiari ai moștenirii, cu atât mai mult ai celei transmise pe linie paternă.

Elina a decis ca să nu-i fie aduse la cunoștință lui Șerban aceste prevederi testamentare, urmând ca noua delimitare a averii imobile să se realizeze dacă se întâmpla să moară pe drum. Potrivit voinței ei, fiul său Constantin stolnicul („învățătul și înțeleptul”, cum îl numește Brâncoveanu în hrisovul său), era desemnat epitrop și administrator al averii comune a familiei, deoarece își dovedise priceperea și anterior, în timpul domniei lui Gheorghe Duca.

Ș. Cantacuzino a aflat despre existența acestui nou testament mai târziu, după întoarcerea mamei lui din pelerinaj, în anii premergători morții ei, când îi solicitase catastiful din 1667, cu partea de moștenire ce-i revenea. Elina i-a transmis că, deoarece vânduse din moșii, nu mai era valabilă împărțirea pe care o făcuseră în 1667 și că „ajungând la domnie, nu easte să să amestece a fi părtaș în toate ale casii”. Deoarece mama lui se menținea fermă în opțiunile ei, „fiind satele și moșiile ale dumneaei, de la părinți și de la moși, de la strămoși”, au intrat în conflict. Considerându-se nedreptățit, necunoscând nici conținutul diatei Elinei, Ș. Cantacuzino a apelat la medierea patriarhilor Dositei al Ierusalimului și Dionisie al Constantinopolului, aflați în țară, pentru a-și primi partea de moștenire. În hrisovul lui Brâncoveanu se precizează că Elina l-ar fi și acuzat că din cauza lui a fost persecutată familia lor de către Gr. Ghica („mare pricină au fost fiu-său, Șerban vodă, prăzii și sărăcii casii dumneaei, ce s-au făcut în zilele lui Gligorie vodă”) și a trebuit să înstrăineze o parte din sate și moșii¹⁴.

Însă analizând contextul de atunci, considerăm că antipatia lui Gr. Ghica față de Cantacuzini era mai veche, datând din prima lui domnie și nu se datora lui Șerban, ci în mod cert Ghica fusese deranjat de acțiunea Cantacuzinilor după mazierea sa, pentru dovedirea nevinovăției tatălui lor și nedreptatea executării sale, dar în acest sens nu acționase doar Șerban, ci toți frații, împreună cu mama lor; mai mult, în 1672 Ghica se mâniase că nu reușise să îl aresteze și pe Șerban, eventualitate în care probabil l-ar fi și executat – pentru Elina ar fi fost de pus în balanță viața fiului ei și menținerea integrității averii (care nu este sigur că s-ar fi întâmplat)! De precizat că Șerban fusese cel care, prin relațiile lui, reușise să le obțină eliberarea atunci, în 1672, și plecarea la Constantinopol, el fiind trimis în exil în Creta.

¹³ *Ibidem*, p. 104-110; Mariana Lazăr, *Domeniul feudal cantacuzin*, p. 43-44; de precizat că până în acest moment de investigare a surselor documentare nu am aflat acea „carte” (act), în care erau nominalizate satele pe care Elina le dăruia fiicelor lui Șerban.

¹⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 125; de precizat că, pentru reabilitarea memoriei tatălui lor, acționaseră toți Cantacuzinii, Constantin fiind cel care obținuse în 1669, la Viena, scrisoarea de mărturie a lui Ghica privind nevinovăția postelnicului Cantacuzino.

O altă idee, afirmată tot în documente ulterioare evenimentelor, era că Elina nu l-ar fi luat în considerare la succesiune deoarece era „întemeiat de părinți și cu de toate încă din boieria lui și mai cu putere de cum easte toată casa dumneaei și acum, ajungându și la domnie, și la mare putere”¹⁵ – situație ce nu îl excludea, însă, de la dreptul de a moșteni parte din averea considerabilă a familiei.

Referitor la disputa în jurul opțiunilor succesoriale ale Elinei, de menționat că nu există acte provenite de la Șerban Cantacuzino care să-i prezinte considerațiile în respingerea testamentului mamei sale, documentele referitoare la această controversă fiind ulterioare morții lui, întocmite din inițiativa celor doi frați Constantin și Mihai. Probabil că, pe lângă dreptul pe care considera că îl are de a moșteni parte din averea părintească, domnul era deranjat și de faptul că satele delimitate din domeniul cantacuzin urmau să revină fiicelor sale, nu lui personal.

Elina nu și-a modificat decizia, cu toate presiunile fiului său, amenințându-l cu blestem, iar în momentul premergător morții a întărit ultimul testament, fiind „în toată firea, cu limbă nesmintită, în mințile cele bune și înțelepte”. Martori îi erau duhovnicul Ștefan, mitropolitul Teodosie, fiii (Constantin, Mihai, Matei și Iordache), trei dintre fiice (Marica, Stanca, Ilinca), precum și nepotul, viitorul domn Constantin Brâncoveanu, mare spătar în divanul domnesc. La scurt timp după moartea mamei (martie 1685 sau 1686, informațiile nu sunt foarte clare), Șerban i-a determinat pe frații săi („cu mare vrajbă și cu rea mânie”) să-i dea catastiful de împărțire a averii din 1667 și cele două testamente (după cel din 1681 logofătul Stoica Ludescu le făcuse o copie, autenticată de patriarhul Dositei al Ierusalimului în octombrie 1686). În această dispută, care afecta unitatea familiei, au fost antrenati și mitropolitul Teodosie, arhimandritul Ștefan, duhovnicul Elinei, și logofătul Stoica Ludescu, cel care scrisese diata, pe care, potrivit afirmațiilor lor ulterioare, domnul i-a obligat să dea mărturie în scris în favoarea lui¹⁶. În hrisovul lui Brâncoveanu se afirma că „unele cărți s-au făcut la samă de frică, iar altele cu mult dar, care și unii den arhieriei aceia au mărturisit cu gurile lor înaintea domni[i]i méle și făcând și la mâna unchilor domni[i]i méle scrisori de mărturiseală că, după multă supărare ce au avut de Șerban vodă și neavând ce face, i-au făcut cărți în voie, precum au vrut și au pohtit”.

În zăpădul său, arhimandritul Ștefan mărturisea că înainte de moarte Elina îl pusese să întocmească un act în care erau consemnate moșiile pe care ea le dăruia fiicelor lui Șerban, ale căror nume i le dicta C-tin Brâncoveanu, care a și pus pecetea Elinei pe acest act, ce s-ar fi aflat în posesia fraților lui¹⁷. Nu deținem informații dacă Șerban a primit actul respectiv de la frații lui; oricum el nu se regăsește printre documentele cercetate/identificate până acum. De altfel, în hrisovul lui Brâncoveanu acolo unde ar fi trebuit consemnate satele respective este lăsat spațiu gol, deși el ar fi trebuit să le cunoască numele, odată ce i le-a dictat arhimandritului Ștefan.

Șerban Cantacuzino a dobândit atunci stăpânirea părții ce-i revenise în 1667 din moștenirea cantacuzină, fără a ieși din indiviziune cu frații săi pentru moșiile pe care le dețineau împreună. Unul dintre satele moștenite împreună cu doi dintre frați, Mihai și Matei, erau Dobrenii, din Ilfov – de altfel singurul la care face referire și hri-

¹⁵ *Ibidem*, p. 134.

¹⁶ *Ibidem*, p. 133-136.

¹⁷ *Ibidem*, p. 112.

sovul lui Brâncoveanu¹⁸. Acest sat al domnului Radu Șerban, moștenit de la boierii Craiovești, fusese dăruit probabil de el sau de doamna Elina fiului nelegitim al domnului, viitorul domn Constantin Șerban, care-și construise aici case impunătoare și o biserică¹⁹. Odată cu pribegia acestuia, satul revenise moștenitoarelor lui Radu Șerban și, în final, fiicei sale mezine, Elina. Din hrisovul lui Brâncoveanu aflăm că Șerban Cantacuzino își zidise aici case noi („făcând și ... pivnițe de piatră și case, vrând să facă și heleșteu”), deși n-ar fi avut parte în satul respectiv, ceea ce nu era adevărat. Ulterior, după moartea lui Șerban și emigrarea în Transilvania a urmașilor lui, acest sat a fost stăpânit de fratele său Mihai și de nepotul lor Toma, fiul lui Matei. După refugierea acestuia în Rusia (în 1711), mai mult ca sigur satul a rămas spătarului Cantacuzino, iar după moartea lui tragică în 1716 fiului său Mihai, mare comis²⁰. Acesta a decedat fără urmași, averea sa, în mare parte provenită de la bunicii Cantacuzino și de la tatăl său, fiind moștenită de surorile lui și de copiii acestora; satul Dobreni, cu tot hotarul, a revenit astfel uneia dintre fiicele spătarului, Ilinca, soția lui Dumitrașco Racoviță și urmașilor ei²¹.

Stăpânirea lui Șerban Cantacuzino asupra averii moștenite nu a fost de durată, pentru că în anii următori s-a produs o deteriorare a sănătății lui, murind în 29 octombrie 1688²². În acel context, Cantacuzinii au reușit impunerea ca domn a nepotului lor Constantin Brâncoveanu (1688-1714), boier cu mare experiență politică: „În urma domniei sale alesu-m-au boiarii țării și toată țara domnu și stăpân țării, miluindu-ne și cinstitul împărat cu steagul de domnie, a fi domnu și biruitor Țării Rumânești, la scaunul moșilor și strămoșilor domni[i] méle”.

La mai puțin de o lună de la moartea lui Șerban Cantacuzino, „știind domnia mea această strâmbătăți și nedreptăți toate ce au făcut unchiu-mieu Șerban vodă de către ceilalți frați, fiindu amestecat în sate și în moșii și în altele ale dumnealor, fără de nicio dreptate și fără de nicio socoteală sau pravilă creștinească” – ceea ce nu era adevărat, el având aceleași drepturi la succesiunea părinților ca și frații săi –, Brâncoveanu recunoștea ultima diată a bunicii sale Elina, la întocmirea căreia fusese martor („care le-am știut domnia mea pohta inemii dumneaei și toate tocmélele dumneaei de-nceput până în săvârșit”), și le întârea unchilor – Constantin, Mihai și Iordache²³ – și verilor săi – fiii lui Drăghici și Matei –, „(...) toate satele și moșiile și ȋiganii câte

¹⁸ *Ibidem*, p. 88.

¹⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol VI, partea I, îngrijit de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, București, 1976, p. 229-230.

²⁰ În 1724 Nicolae Mavrocordat îi dăruia cumnatului său Constantin, mare agă, și partea lui Toma Cantacuzino din Dobreni (BAR, *Documente istorice*, CXXXIV/60). Este posibil ca ulterior fiica lui Mihai Cantacuzino, Ilinca, să fi recuperat această parte, deoarece în momentul când își întocmea diata stăpâna tot satul.

²¹ Mariana Lazăr, „*Gândul meu către moștenitorii miei cei aleși*”. *Diata Ilincăi Cantacuzino-Racoviță*, în vol. „Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Professoris Ionel Cândea”, Brăila, 2009, p. 477-497.

²² Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Constantin Grecescu, București, Editura Academiei RPR, 1963, p. 187; pe Șerban, care avea 54 de ani, „zicea cei mai mulți din oameni că l-au otrăvit Costandin stolnicul și Costandin logofătul Brâncoveanu, nepotu-său”, cunoscute fiind neînțelegerile dintre ei.

²³ Iordache se afla la Viena, trimis de Șerban să încheie o alianță antiotomană cu austriecii.

au rămas după moartea răposatei maicii dumnealor, moașai domniei mele, doamnei Elinca”²⁴. Fiicele răposatului domn, verișoarele sale, ar fi urmat să primească moșiile alese de bunica lor, care însă nu erau nominalizate în actul domnesc și despre care, până în stadiul actual al documentării, nu deținem informații că le-ar fi dobândit vreodată – în special că din 1689 au emigrat cu mama și fratele lor în Transilvania.

Pentru a conferi stăpânirii lor o mai mare autoritate, Constantin și Mihai Cantacuzino au intervenit și pe lângă patriarhii ortodocși aflați în țară, Dionisie al Constantinopolului și Dositei al Ierusalimului, pe lângă mitropolitul Teodosie și egumenul Ștefan, ca să depună mărturie și să întărească ultimele dispoziții testamentare ale Elinei Cantacuzino în beneficiul lor²⁵. Nu deținem informații despre cum și-au reîmpărțit averea părinților.

De remarcat că, prin urcarea pe tronul țării a lui Brâncoveanu, nu mai exista pericolul de confiscare a averii lui Șerban Cantacuzino, deci normal ar fi fost ca fiul lui, Iordache, să primească partea sa din averea funciară cantacuzină – cum prevedea atât legea scrisă, cât și practicile cutumiare –, ceea ce nu s-a întâmplat, aspect relevant asupra unora dintre motivele care determinaseră revizuirea testamentului Elinei. De altfel, până în acest moment al documentării s-a constatat că printre bunurile imobile deținute ca zestre de fiicele lui Șerban Cantacuzino nu se regăsesc unele din domeniul funciar al Elinei Cantacuzino, ci numai din domeniul personal al tatălui lor (sate și moșii cumpărate de el) sau din zestrea mamei.

Mult mai târziu, în 1733, fiul lui Șerban, Gheorghe/Iordache Cantacuzino (care rămăsese în Transilvania, apoi în Oltenia ocupată de austrieci), menționa în testamentul său că lasă moștenire fiilor lui atât satele de moștenire „după catastiful răposatei moașii mele, doamnei Elenii”, cât și pe cele de la tatăl său, Ș. Cantacuzino – nu reiese foarte clar dacă deținea stăpânirea efectivă asupra proprietăților ce-i reveniseră lui Ș. Cantacuzino din domeniul părintesc sau numai le revendica; știm, însă, că în 1720 stăpânea din domeniul cantacuzin moșia Breaza, în coproprietate cu vărul său Toma Cantacuzino, moșie ce le era confiscată atunci de Nicolae Mavrocordat²⁶.

După moartea lui Gheorghe Cantacuzino, în 1740, soția sa Ruxandra, împreună cu fiii și fiicele sale, au solicitat și au obținut aprobarea sultanului și a domnului țării, Constantin Mavrocordat, de a se reîntoarce în Muntenia²⁷. Ulterior, în 1742, prin intervenția pe lângă noul domn muntean, Mihai Racoviță, au reușit să recupereze o parte din proprietățile stăpânite de Șerban Cantacuzino și, în special, dintre cele pe care răposatul domn le achiziționase pe când era boier²⁸. Se pare că urmașii lui Șerban Cantacuzino au obținut numai un număr mic de moșii dintre cele deținute de străbunicii lor, restul fiind stăpânite de descendenții fraților săi, de fapt numai partea din proprietățile confiscate Cantacuzinilor în 1716 de Nicolae Mavrocordat pe care aceștia reușiseră să o recupereze ulterior. Însă nu și partea din satul Dobreni, asupra căreia

²⁴ BAR, *Documente Istorice*, CXXXIV/59 – 25 noiembrie 1688.

²⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 123-153, 158-161 (între 1688-1693).

²⁶ Mariana Lazăr, *Testamente cantacuzine: succesiunea lui Gheorghe Cantacuzino și a soției sale, Ruxandra*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, XXX, 2012, p. 119-147.

²⁷ M. Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 285-286.

²⁸ BAR, *Documente istorice*, CII/12, hrisovul lui Mihai Racoviță din 1741 decembrie 10 prin care întărea Ruxandrei și fiilor ei bunurile funciare provenite de la Șerban Cantacuzino.

Mihai Racoviță le impunea urmașilor lui Ș. Cantacuzino să nu emită nici o pretenție, întărindu-l în stăpânirea cumnatei sale, Ilinca Racoviță, fiica spătarului Mihai Cantacuzino, ca moștenire de la tatăl său²⁹.

Deși testamentul era expresia unui act de voință individuală, aceea a testatorului („Diata este dreapta voință a omului care voiește și face la moartea sa rânduială cu lucrurile sale și le împarte precum voiește”³⁰), libera lui dispoziție în transmiterea averii deținute era supusă unor restricții, prevăzute atât de reguli consuetudinare, cât și de legea scrisă³¹. Într-o societate caracterizată prin coeziunea de neam, cum era cea românească a secolului al XVII-lea, permisiunea deplină a testatorului în alegerea succesorului, afinitățile sale personale erau limitate de drepturile familiei de a beneficia de succesiunea patrimonială, în conformitate cu principii etice și sociale³². Ierarhia succesorală era o consecință a filiației și era determinată și de proveniența din moștenire a unei părți din patrimoniul individului, care impunea transmiterea lui în cadrul familiei sau neamului, începând cu moștenitorii direcți.

Mitropolitul Antim Ivireanul, unul dintre ierarhii bisericești cu rol extrem de important în ceea ce privește reglementarea normelor aplicate în societatea românească, în special la nivelul dreptului familiei, îi sfătuia pe credincioși nu doar să își întocmească testamente (chiar elaborează și publică un model de diată în 1714), dar și să nu-și nedreptățească urmașii, favorizând pe unii în detrimentul celorlalți, ci să le acorde iertare celor greșiți³³. Mitropolitul avea în vedere că uneori anumite dispoziții testamentare privind succesiunea patrimoniului au determinat și controverse între moștenitori, cu precădere după decesul testatorului, ajungând să fie contestate de rudele care se socoteau nedreptățite, cum a fost cazul acestei dispute succesoriale între Cantacuzini.

²⁹ *Ibidem*, CLXXVI/3.

³⁰ *Îndreptarea Legii*, ed. coord. de Adrian Rădulescu, București, Editura Academiei RPR, 1962, cap. 224, p. 865.

³¹ Despre problematică vezi și: Jack Goody, Joan Thirsk, E.P. Thompson (eds), *Family and Inheritance: Rural Society in Western Europe, 1200-1800*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976; Philippe Ariès, *Omul în fața morții*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1996, vol. I, p. 267-270; Pierre Chaunu, *La mort à Paris, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, Fayard, 1978, p. 313-314; pentru spațiul românesc: Cristina Codarcea, *Société et pouvoir en Valachie (1601-1654). Entre la coutume et la loi*, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 187-209; Violeta Barbu, *De bono coniugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea*, București, Editura Meridiane, 2003, p. 147-150.

³² Em. Săvoiu, *Contribuțiuni la studiul succesiunii testamentare în vechiul drept românesc*, Craiova, 1942, p. 22-23.

³³ Antim Ivireanul, *Opere*, ediția Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1972, p. 392-393.

ANEXĂ

† î Kostandin Basaraba voevoda, BoËieÓ milostieÓ, BoËieÓ darovaÓm
›bladaÓwim i gospotv´ewim Vßsoe Zemle ÁggroVlaxiiskoe.

Davat gospodstvo mi siÓ poveleniÓ gospodstva mi¹ acest hrisov al domni[i]i méle la mâna cinstiţilor şi de bun neam credincioşi boiarii domni[i]i méle, dumnealor unchilor domni[i]i méle, lui Costandin Cantacozino biv vel stolnic şi fraţilor dumnealui, Mihai vel spătar i Iordachie biv vel spătar şi nepoţilor dumnealor, Pârvul vel stolnic i Şerban biv vel căpitan, feciorii lui Drăghici spătar şi Tomei, fecorul lui Matei biv vel agă şi cu feciorii lor câţi Dumnezeu le va dăruí, ca să le fie toate satele şi moşiile şi ȱiganií câte au rămas după moartea răposatei maicii dumnealor, moaş i domni[i]i méle, doamnei Elincăi, fata răposatului b tr nului Şerban voievod, so ia răposatului moşului domni[i]i méle, lui Costandin Cantacozino biv vel postelnic. Care sate şi moşii şi ȱigani au fost ale dumneaei de moşie şi de str moşie şi de cumpărătoare, răscumpărându-le iar den venitul moşiiilor dumneaei celor de baştină, fiind şi acélea, r scump r toarele, mai multe iar de baştină de la neamul dumneaei. Ac lea dar câte vor fi să aibă a să  mp r i p  cinci frați, însă osebi den scaunul caselor Mărginenescu, împreună cu Filipeștii şi cu mo ia de la B l  i şi de la C line ti şi Cucle ul. Ac stea să aibă a le  inea numai patru frați, Costandin stolnic i Mihai spătar i Iordachie spătar i Toma, feciorul agăi lui Matei, precum încă mai denainte vr me în via a răposatului b tr nului moşului domni[i]i méle, părintele dumnealor Costandin postelnic, trăind împreună cu mo a mea, doamna Elinca, maica dumnealor, au tocmit şi au a  zat să le  ie numai dumnealor ace ti patru frați care să zic mai sus. Iar P rvul stolnic şi frate-său, Şerban căpitan, feciorii lui Drăghici spătar şi cu feciorii lui Şerban vodă, nepo ii dumnealor, într-ac ste moşii să n-aibă nicio treabă şi nicio amestecătură.

Pentru că, după moartea moşului domni[i]i méle, lui Costandin postelnic Cantacuzino rămas-au toate satele şi moşiile şi ȱiganií de le-au st p nit mo a mea, doamna Elinca. Iar c nd au fost în zilele Radului vodă Leon, fiind r posa ii unchii domni[i]i méle, Drăghici spătar mare şi Şerban vodă post lnic mare, frații mai mari, şi fiind cu case şi  nsura i de multă vr me şi ie i i den casa părinților, iar ceialalt i patru frați fiind coconi mici, mai v rtos Costandin stolnic era dus la Vene ia pentru  nv  tura c r ii, iar frații dumnealui, Mihai spătar i Matei aga i Iordachie spătar, ca ni te coconi mai mici,  ez nd toți tot în casa părinților la un loc cu maica dumnealor, fost-au făcut Drăghici spătar împreună cu Şerban vodă  mp r eala, de au  mp r it satele şi moşiile şi to i ȱiganií ce s-au aflat, şi de moşie, şi de cumpărătoare. Însă, afară den Scaunul Mărginenescu, împreună cu Filipeștii şi cu mo ia şi viile de la B l  i şi de la C line ti şi Cucle ul, neamestec ndu-se,  tiund şi dumnealor că s nt lăsate de p rin ii dumnealor mai denainte vr me, ca să le  ie numai ace ti patru frați mai mici. Iar afară dentr-acéstea, mult, pu in, ce s-au aflat au  mp r it, făcând 6 p r i, pe 6 fraţi. Şi au făcut catasti e isc litate pre acea  mp r eal  şi au făcut şi catastih mare, temeiul, str ng ndu-se toate la un loc, care catasti e s-au dat toate iar la mâna mo  -mea, doamnei Elincăi, maica dumnealor, ca să le st p neasc  întru toată via a dumneaei, până la moarte. Deci, fiind toate pre sama dumneaei, ca şi mai denainte vr me.

Iar după ce au venit Gligorie vodă cu a doao domnie domnu, fiind el cu mare vr jm  ie asupra casii dumneaei, ca să o sărăcească şi  nc p nd feciorii dumneaei la

închisoare și la mare nevoie și prădându-i casa cu multă sumă de bani. Și fiind moașă-mea, doamna Elinca, stăpână a toată casa, vândut-au den sate, den moșii, den ȝigani și au răscumpărat mulți rumâni, de au dat la acea pradă. Deci dar împărțea fraților ce au fost făcut întâiu, de vrême ce au vândut sate și moșii și ȝigani și mulți rumâni răscumpărându-se, au rămas acea împărțea să nu fie întru nimic, rămâind toată casa asupra moașă-mea, doamnei Elincăi, să plătească datoriile. Și ce ar rămânea, multe, puține, să le stăpânească până la moarte, fiind ale dumneaei toate de baștină, cum și mai sus s-au zis și precum va socoti dumneaei în viață și la moarte să așaze împărțea fraților, să chivernisească cum va ști, ca să nu fie nicio bănuială den frați după moartea dumneaei.

Iar când au fost în zilele răposatului unchiului domni[i]i méle, fiului dumneaei Șerban vodă, având dumneaei de la Dumnezeu bun gând, gătindu-se a merge la Sfântul Ierusalim, ca să să închine la Sfântul Mormânt a[l] Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Hristos. Și fiind și slabă și bătrână, temându-să de moarte, fiind o călătorie departe și cu multe primejdii, însă până nu a purcede în calea aceasta, dentru bună socoteala și voia dumneaei tocmindu-și toate lucrurile casii dumneaei, făcând diată cu legătură și cu mare blestem și cu bune mărturii, denaintea sfinți[i]i sale părintelui nostru chir Theodosie, mitropolitul Țării Rumânești și a duhovnecului dumneaei, popei Stefan, egumenul de la Arhimandritul și fiind și domnia m[ea] de față și dumnealui Ventilă vel ban, ginerile dumneaei, mărturii și iscăliți în diată. Și alegând moașa mea, doamna Elinca, dentru feciorii dumneaei pre învățatul și înțeleptul Costandin stolnic, fratele cel mai mare den ceialalți trei frați, lăsându-l în locul dumneaei purtător de grijă, ca să caute de casa dumneaei și de toate satele și moșiile și ȝiganii, să poruncească tuturor și să ia sama pârcașabilor și să asculte toți de dumnealui până ce să va învărteji den calea ce s-au gătit să purceagă.

Și mergând dumneaei la Sfântul Ierusalim, umblând bine și cu pace, aducându-o Dumnezeu cu sănătate iarăși în țară, la casa și la feciorii dumneaei și fiind Șerban vodă domnu fiiul dumneaei, cerut-au Șerban vodă de la maică-sa, moașa mea, doamna Elinca, ca să-i dea partea și catastihul ce făcuse de împărțea, care au fost făcut în zilele Radului vodă Leon. Iar dumneaei i-au răspunsu cum că acea împărțea de atunce întru nimic n-au fost, nici easte, de vrême ce au căzut casa dumneaei la pradă și la multă datorie în urma împărțelii, vânzându-să sate, moșii, ȝigani și răscumpărându-să mulți rumâni. Și mai vartos zicându-i că ajungând la domnie, nu easte să să amestece a fi părtaș în toate ale casii. Și ș-au luat acel răspunsu ales de la dumneaei și au zis că va socoti și cum va cunoaște că va fi cu dreptul, așa va face, den cele ce au rămas și cui va vrea, acéia va da, fiind ale dumneaei satele și moșiile câte au rămas de moșie de la părinți.

Deci, văzând că nu va să-i dea moașă-mea, doamna Elinca, nici catastihul cel de împărțea, nici va să-l amestece părtaș cu ceialalți feciori ai dumneaei și prea acea vrême întâmplându-să aici în București sfinția sa părintele Dionisie, ce au fost patriiarh la Țarigrad și sfinția sa părintele Dosotheu, patriiarhul de la Ierusalim, puind Șerban vodă pre acești doi patriiarși, umblând pren mijlocul patriiarșilor, trimițându-i la moașa mea, doamna Elinca, cu multă supărare, ca să apuce de la mâna dumneaei catastihul de împărțea cea dentâiu. Și n-au isprăvit nimic pe lângă dreptatea ce avea dumneaei, fiind satele și moșiile ale dumneaei de baștină și volnecă să facă ce va vrea. Încă mai vartos zicând moașa mea părinților patriiarși să zică fiu-său, lui Șerban

vodă, să nu să amestece întru acélea, că dumneaei easte stăpână satelor și moșiilor, fiind ale dumneaei de la moși, de la strămoși, că nicio dreptate nu are să ceară parte ca acéia, știind dumneaei și toți că și mare pricină au fost fiu-său, Șerban vodă, prăzii și sărăcii casii dumneaei, ce s-au făcut în zilele lui Gligorie vodă, că mai mult pentru pizma lui s-au făcut acea pradă mare. Iar încă și ca o maică, cu milă și îndurătoare, ce va cunoaște că ar fi bine, acéea va face. Iar de să va amesteca veriunde, să între în sila lui, fără de voia dumneaei, mare blestem va să-i pue asupra.

Și așa, de-aceea¹ în toată viața moașă-mea, doamnei Elincăi, s-au ferit. Iar după acéia, întâmplându-să răposatii moașă-mea, doamnei Elincăi, boala cea grea de moarte, fiind cu limbă și în toată firea, chemat-au iar pre sfinția sa chir Theodosie, mitropolitul Țării Rumânești, fiind și popa Stefan, duhovnecul dumneaei, acolo și aflându-mă domnia m[ea] de față și dumnealui Ventilă vel ban, ginerele dumneaei și toate fetele dumneaei céle mari, dumneaei mătușă-mea Marica logofeteasa și dumneaei maica domni[i]i méle Stanca și dumneaei mătușă-mea Elinca băneasa și alții mulți den rodul dumneaei. La slăbiciunea cea de moarte, cu mărturiseala dumneaei înaintea noastră a tuturor care eram acolo de față, întemeiatu-și-au dumneaei diiata, care mai sus să pomenéște, ce au făcut la mâna feciorilor când au fost purcegătoare la Ierusalim și acum la moarte tot pre acea socoteală au lăsat să stea așezată și neclintită în véci.

Însă, ca o maică cu milă au făcut socoteală den moșiile dumneaei de au făcut parte și fiu-său, lui Șerban vodă, mai mult ca să fie pentru zestre să-și dea fetelor, nepoatele dumneaei, făcând altă scrisoare osebi pentru partea domniei lui, alegând parte potrivită ca și celorlați feciori, înosebindu-i cu partea, ca să nu aibă amestecătură pen toate satele și ocinile cu alalți frați, lăsându-i sate întregi, anume [...]². Iar cu alalte sate și moșii să n-aibă nicio amestecătură, numai țigani câți să vor afla, să i să dea parte, atâta ca și celorlalți frați, mai mult să nu să tinză, nici alte împărțeale să să mai facă, lăsând acéstea toate într-această tocmeală, cu legături și cu mare blestem.

Iar după moartea moașă-mea, doamnei Elincăi, rădicatu-s-au unchiu-mieu Șerban vodă asupra fraților cu mare pizmă și cu rea mânie, cerându-le catastihul de împărțeală care s-au fost făcut în zilele Radului vodă Leon și mai vartos cerând și diiatele mâne-sa, care au făcut când vrea să meargă la Ierusalim și care făcuse și la moarte. Apucatu-i-au cu strânsoare și cu multe laude că le va face mare rău de nu le va da, nevrând să lase după învățatura și legătura maicii sale. Deci, neavând alalți frați cum face într-alt chip, văzând că va să le ia scrisorile în silă și fără de dreptate și ce va vrea să facă, fiind putérnic și silnic, de mare nevoie, socotind ca să nu vie și la mare ocară, le-au dat toate, și diiatele și toate catastișele céle de împărțeală, dempreună cu catastihul cel mare [în] care au fost toate scrise, precum le cerea. Însă, au apucat de au luat dumnealor izvod duple diiata răposatii moașă-mea, doamnei Elincăi, care făcuse temei la purcesul Sfântului [I]erusalim, care izvod atuncea și l-au iscălit și l-au pecetluit sfinția sa, părintele Dosotheu, patriiarhul de la Ierusalim și l-au adeverit cu mâna sfinți[i]i sale, ca să nu să poată ascunde diiata moașă-mea, doamnei Elincăi, care easte cu învățatura și cu pecétea dumneaei și easte scrisă cu mâna Stoiicăi logofăt Ludescul, sluga cea bătrână și credincioasă al casii dumnealor den copilăria lui și multe mărt[u]rii iscăliți într-aceia diiată. Și au luat dumnealor unchii domni[i]i méle și cărți de bună mărturiseală de la mâna sfinți[i]i sale părintelui Dosoteu, patriiarhul de la Ierusalim și de la mâna sfinți[i]i sale părintelui Dionisie, ce au fost patriiarh la

Țarigrad, de céle ce au auzit încă mai denainte vréme den gura moașă-mea, doamnei Elincăi.

Iar după ce au luat unchiu-mieu Șerban vodă catastișele toate și diatele acé-lea, numaidecât au trimis de au apucat a stăpâni satele și moșiile precum au pohtit, amestecându-să unde n-au avut treabă, făcând și la Dobréni pivniță de pîiatră și case, vrând să facă și heleșteu, unde n-au fost și nici easte putére ca să fie putut ținea, ce numai în sila și în putérea sa, în pizmă zicând ca să-și facă temei, socotind de vréme ce n-are parte acolo și neîngăduind frații, să nu-l mai poată scoate nimeni niciodată de acolo, făcându-să stăpân în putére-i, cu sila și fără de nicio dreptate, ca unul ce stăpâniia în țară atunce pe toți.

Iar după câtăva vréme, întâmplându-se moarte și unchiu-mieu lui Șerban vodă, fiind voia și orânduiala lui Dumnezeu, în urma domniii sale alesu-m-au boiarii țărâi și toată țara domnu și stăpân țărâi, miluindu-ne și cinstitul împărat cu steagul de domnie, a fi domnu și biruitor Țărâi Rumânești, la scaunul moșilor și al strămoșilor domni[i]i méle. Deci, știund domnia mea acéste strâmbătăți și nedreptăți toate ce au făcut unchiu-mieu Șerban vodă de cătră ceialalți frați, fiindu-să amestecat în sate și în moșii și în altele ale dumnealor, fără de nicio dreptate și fără de nicio socoteală sau pravilă creștinească, în silă călcând diata și legătura maicii sale, moașă-mea, doamnei Elincăi, care au făcut mai nainte vréme în viață și la moarte, uitându-mă dar domnia mea la céle derépte și bune fapte, care dreptatea lui Dumnezeu nu îngăduiaște de céle tocmite și așezate, făcute cu dreptate, precum să dovedéște toate cu amăruntul în diiată, la care diiată și domnia m[ea] mă aflu mărturie. Drept acéea dar, după așezarea și tocmirea răposatei moașă-mea, doamnei Elincăi, care le-am știut domnia mea pohta inemii dumneaei și toate tocmélele dumneaei de-nceput până în săvârșit, am dat și domnia m[ea] acest hrisov al domni[i]i méle la mâna unchilor domni[i]i méle, dumnealor Costandin stolnic i Mihai spătar i Iordachie spătar și nepotului dumnealor Tomei, feciorul agăi lui Matei, ca să aibă a ținea acești patru frați scaunul caselor Mărginenescu, împreună cu Filipeștii și cu moșiia și viile de la Bălțați și de la Călinești și Cucleșul, precum au fost lăsat mai denainte vréme și de moșu-mieu și de moașă-mea, Dumnezeu să-i pomenească, încă den viața dumnealor. Iar nepoții dumnealor, Părvul stolnic, cu frate-său Șerban căpitan, feciorii lui Drăghici spătar și cu feciorii lui Șerban vodă, nepoții dumnealor, să n-aibă nicio treabă și nicio amestecătură, cum nici părinții dumnealor n-au avut, nici s-au amestecat. Pentru că fiind Drăghici spătar cu Șerban vodă frați mai mari și ajungând la vremi bune și norocite, cu vredniciia răposatului moșului domni[i]i méle, Costandin postelnic Cantacozino, le-au făcut câștig bun, cu care câștiguri și-au făcut sate, moșii, țigani și case de pîiatră, unul la Măguréni, altul la Drăgănești și altele multe, tocma[i] ca și casa părinților dumnealor. Iar aceștealalți patru frați, fiind mici și ajungând la vremi gréle și nenorocite, supt multe pateme și nevoi și réle prăzi, cu atâta le-au ales moșii miei să ție osebit de cătră cei 2 frați mai mari, precum scrie și în diiată.

Iar alalte sate și moșii să facă împărțeală pre cinci frați, vericâte vor fi, multe, puține, însă fără den satele ce sânt scrise mai sus anume, care au socotit moașă-mea, doamna Elinca, de au dat la petrecerea dumneaei nepoatelor, cocoanelor unchiului domni[i]i méle Șerban vodă, ca să le înzestréze cu acéste sate, să n-aibă unchii domni[i]i méle nicio treabă, pentru că le-au făcut despre toți frații parte osebit[ă], deopotrivă ca cum ar fi fost amestecat și pen célélate sate cu ceialalți frați, ce numai ca să

nu fie Șerban vodă amestecat cu părți pen cêlélate sate și moșii cu ceialalți frați. Nu-mai țigani să să împartă pre 6 frați, tocmai după cum scrie diata răposatei moașă-mea, doamnei Elincăi. Iar alte sate, multe, puține și casele de piatră de la Dobréni, care le-au făcut unchiu-mieu Șerban vodă fără dreptate, în silă și în puterea lui, să aibă a le stăpâni unchii domni[i]i méle care scriu mai sus, să le fie moșie cu pace și stătătoare în véci dumnealor și coconilor, nepoților și strenepoților lor.

Iar de s-ar scula scula vreodată cineva despre partea unchiu-mieu lui Șerban vodă ca să tragă pâră cu niscare scrisori, au fie cărți patrierșăști, au vlădicești i au veri ale cui, au ce fel de cărți ca acélea, ca să să atingă și să să amestece în părțile fraților, acéle cărți să nu să ție nici într-o seamă, căci că și domnia m[ea] le știu că s-au făcut pen taină și într-ascunsu. Unele cărți s-au făcut la o samă de frică, iar altele cu mult dar, care și unii den arhieriei aceia au mărturisit cu gurile lor înaintea domni[i]i méle și făcând și la mâna unchilor domni[i]i méle scrisori de mărturiseală că, după multă supărare ce au avut de Șerban vodă și neavând ce face, i-au făcut cărți în voie, precum au vrut și au pohtit. Ce acéle cărți să nu fie întru nimic, căci că și aceasta easte aiave și știut tuturor, că au avut frații și multă năpastă și strâmbătăți de către Șerban vodă și multe pagube și nevoi și primejdii au tras casa părinților săi, moșii domni[i]i méle, pentru dinsul.

Așijderea dar și în urma domniii noastre pre care Domnul Dumnezeu va dărui cu domnia Țării Rumânești, au den semenția rodului domni[i]i méle, au dentr-alt neam, încă-l rugăm cu numele lui Dumnezeu ca să aibă a cinsti și a înnoi și a întări acest hrisov de adevărata mărturiseala domni[i]i méle, precum mai sus scrie, ca și ale domniii lui știute mărturisele să fie de alți domni cinstite și în samă ținute. Pentru că singur domnia mea știu tot adevărul acestora de-nceput până în sfârșit și mărturisescu conoștința sufletului înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor lumii aceștia că adevărate și dirépte sânt toate acéstea, după cum easte mai sus zis și de nimenilea neclătit să nu fie peste zisa domni[i]i méle.

Adecă și mărturii am pus domnia mea: jupan Ventilă vel ban Cralevschi i pan Ghinea Rustea vel vornic i pan [...]³ vel logofăt i pan Cârstea Popescu vel vistiiar i pan [...]³ vel spătar i pan Alixandru vel clucer i pan Dumitrașco Caramanlăul vel postelnic i pan Barbul Urdăreanu vel peharnic i pan Diicul vel stolnic i pan Șerban vel comis i pan [...]³ vel slujer i pan Dumitrașco Poenariul vel pitar. I is[pravnic] Bunea vtori logofăt.

I napisax azß, paan Mixailoviçi l̨gʻfet Konʼeskʼl, vß na stolni grada u Bʼkʼrewi, mhseca noemvr̨ie, kʼe dßni, i ot Adama daÈß dʼ nßnh, teçen̨ie lhtom, vʼ lht #zrʼçz i ʼt RʼÈdestʼ Xristʼ vß lht #axʼpi⁴.

î Kostandin vʼevʼda, BoÈiÓ milostiÓ gospodinß

î Kostandin vʼevʼdß⁵ [m.p.].

BAR, **Documente Istorice**, CXXXIV/59; original românesc, hârtie, în frontispiciu stema țării, inițială ornată, semnătură autografă, sigiliu timbrat în ceară albă. Ediție: un duplicat al acestui document, fără semnătura domnului, se află la ANIC, Fond Mănăstirea Radu Vodă și a fost publicat de Claudiu Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc și retrospectiva unei epoci (1654-1688)*, București, Dar Development Publishing, 2018, p. 292-300, nr. 63.

¹ Io Constantin Basarab voievod, din mila lui Dumnezeu, de Dumnezeu dăruit stăpânitor și domn a toată Țara Ungrovlahiei / Dă domnia mea această poruncă a domniei mele.

² dhçia.

³ Loc alb în document.

⁴ Și am scris eu, pan Mihailovici logofăt conșesul, în cetatea de scaun în București, luna noiembrie, 25 zile, și de la Adam până acum trecerea anilor, în anul 7197 și de la Nașterea lui Hristos în anul 1688.

⁵ Io Costandin voievod, din mila lui Dumnezeu domn/ Io Costandin voievod.